

Vold i nære relasjoner som tema i russisk og polsk politikk – De nasjonalkonservative utfordres i kjernesak

Violence in Close Relationships as an Issue in Russian and Polish politics – National Conservatives Challenged on Core Topic

Jørn Holm-Hansen

Seniorforsker, By- og regionforskningsinstituttet NIBR – OsloMet

jornhh@oslomet.no

Sammendrag

Denne artikkelen undersøker striden rundt vold i nære relasjoner i Russland og Polen, to europeiske land som har tatt en markant nasjonalkonservativ vending de siste årene. Artikkelen viser hvordan temaet utgjør ett av leddene i en kjede av temaer som inngår i en mer omfattende nasjonalkonservativ diskurs. Makthaverne i de to landene anerkjenner at vold mot kvinner er et problem, men behovet for å beskytte familien, nasjonal egenart og selvråderett veier tyngre. De blir utfordret av en kosmopolitisk-liberal opposisjon, som i spørsmålet om vold i nære relasjoner har brei støtte i befolkningen. Artikkelen stiller spørsmål om hvor langt den nasjonalkonservative siden kan gå i å bruke vold i nære relasjoner som ledd i sin fortelling om trusler mot nasjonen.

Nøkkelord

Vold i nære relasjoner, familievold, Istanbul-konvensjonen, populisme, nasjonalkonservatisme, Russland, Polen

Abstract

This article addresses violence in close relationships in Russia and Poland, two countries that have experienced a marked national conservative turn over the last years. The article shows how this issue constitutes one of the links in a chain of themes that forms part of a wider national conservative discourse. The political authorities in these two countries acknowledge that violence against women is a problem but place more emphasis on the need to protect the family, the distinctive national character and sovereignty. They are being challenged by a cosmopolitical-liberal opposition that enjoys wide popular support on the issue of violence in close relationships. The article raises the issue of how far the national conservatives can pursue their use of violence in close relationships as part of their narrative about threats against the nation.

Keywords

Violence in close relationships, family violence, the Istanbul Convention, populism, national conservatism, Russia, Poland

Innledning

I løpet av det siste tiåret har nasjonalkonservative og høyrepopulistiske politiske retninger vunnet fram og blitt en maktfaktor i land etter land. De har langt på vei lyktes med å knytte enkeltsaker sammen i en helhetlig fortelling om trusler fra ytre og indre fiender mot nasjonal særegenhet og en såkalt naturlig samfunnsorden. En livsstilkonservatisme med vekt på

tradisjonelle familieformer blir dermed en viktig bestanddel i de nye makthavernes politiske prosjekt. Dette har ført til at arbeidet med å styrke de individuelle rettighetene til kvinner og barn, samt seksuelle minoriteter, har møtt motbør og tilbakeslag i land hvor nasjonalkonservative og høyrepopulistiske politiske retninger står sterkt.

Retten til beskyttelse mot vold i nære relasjoner er én av rettighetene som har blitt utfordret. De nasjonalkonservative erkjenner at vold innenfor familiens fire vegger kan være et problem, og at beskyttelse kan være nødvendig, men de er kritiske til de formene denne beskyttelsen har fått. Særlig kritiske er de til at den er nedfelt i internasjonale konvensjoner. I disse konvensjonene og hos de fleste kvinne- og barnerettighetsorganisasjoner blir beskyttelse mot vold i nære relasjoner begrunnet som en individuell og universell rettighet.

De nasjonalkonservative, derimot, plasserer temaet i en diskursiv sammenheng der nasjonal særegenhet og selvråderett framstilles som truet. I dette bildet er den hierarkisk innrettede familien, den nasjonale kulturen og suverene staten under angrep fra indre og ytre fiender. Fiendens virkemidler er «gender-ideologi» og prinsippet om universelle rettigheter, også for kvinner og barn som individer. Istanbul-konvensjonen om vold i nære relasjoner blir framstilt som et hovedredskap i så henseende. Denne europarådskonvensjonen forplikter landene som har ratifisert den til å yte ofre for vold i nære relasjoner assistanse, drive forebygging og informasjon. Russland har verken undertegnet eller ratifisert konvensjonen, blant annet med den begrunnelsen at den vil kunne brukes til å tvinge gjennom likekjønnede ekteskap. Polen ratifiserte den i 2015, men nasjonalkonservative politikere og sivilsamfunnsorganisasjoner stiller nå krav om at landet trekker seg ut. Også FNs kvinnekonvensjon om å avskaffe alle former for diskriminering av kvinner (CEDAW) fra 1979, er kontroversiell.

Artikkelen stiller spørsmål om hvor langt den nasjonalkonservative siden kan gå i å bruke vold i nære relasjoner som ledd i sin fortelling om trusler mot nasjonen. Russland og Polen er eksempler som brukes for å utforske dette spørsmålet. Første del av artikkelen drøfter nasjonalkonservativisme og høyrepopulisme i lys av hvordan temaet om kvinners rettigheter blir plassert i disse politiske retningenes fortelling om truslene mot nasjonal egenart og selvråderett. Deretter følger en gjennomgang av dragkampen rundt vold i nære relasjoner i Russland og Polen. I begge landenes debatt gjør det seg gjeldende to temmelig klart avgrensede leire. Den ene er den nasjonalkonservative leiren. Den andre har jeg kalt kosmopolitisk-liberal fordi den anerkjenner mangfold, vektlegger universelle rettigheter på individnivå og er tilhenger av å sikre disse gjennom internasjonale avtaler.

Metode og kilder

Datakildene er hovedsakelig utsagn framsatt i den offentlige debatten hentet fra massemedier i de to landene, i hovedsak fra debatten om endringer i lovverket om vold i nære relasjoner. For Russlands del vil det si tidsrommet 2019-20 og for Polen 2018-20. I første omgang er sentrale søkeord som «vold mot kvinner», «gender-ideologi» og «Istanbul-konvensjonen» på russisk og polsk benyttet i åpne søk. Deretter er det søkt på navn, organisasjoner og nye begreper som framstod som viktige i den første rundens framkomne materiale. Det endelige utvalget er avgrenset til materiale der aktørers *ytringer* framkommer med en viss fylde. Utsagnene leses med det formålet å identifisere vold i nære relasjoner som bestanddel i de nasjonalkonservative og kosmopolitisk-liberale diskursive strategiene.

Tilgjengelig statistikk om omfanget av vold i nære relasjoner samt tall fra offentlig tilgjengelige målinger fra anerkjente meningsmålingsinstitutter i de to landene er benyttet. Videre inngår offentlige dokumenter fra Russland, Polen og internasjonale organisasjoner samt sekundærlitteratur i datamaterialet.

Russland og Polen er valgt som case fordi familiens rettigheter inngår som en særlig sentral bestanddel i den nasjonalkonservative retorikken i begge landene. I tillegg har vold i nære relasjoner nylig vært gjenstand for tilspisset debatt knyttet til foreslåtte lovendringer.

Nasjonalkonservatismen, høyrepopulismen og kvinners rettigheter

I likhet med flere andre land øst i Europa har Russland og Polen gjennomgått det den bulgarske statsviteren Ivan Krastev kaller en «illiberal vending» (Krastev og Holmes 2018). For Russland gjelder det særlig etter 2012 da Vladimir Putin tok fatt på sin tredje presidentperiode og 2015 da partiet PiS (Prawo i Sprawiedliwość – Rett og Rettferdighet) vant valgene både til nasjonalforsamling og president. Krastev og Holmes (2018) forklarer denne vendingen med at store deler av befolkningen har gjennomgått en reaksjon som baserer seg mer på politisk psykologi enn på ideologi. Dels bygger denne reaksjonen på brutte forventninger til hva som skulle komme etter regimeskiftene i 1989 og 1991. Dels bygger den på den fornedrende følelsen av å ha vært etterapere av en vestlig modell, og aldri på nivå med originalen. Denne særegne «post-post-kommunistiske» bakgrunnen gjør at ledere som har spilt på nasjonalkonservative og høyrepopulistiske strenger, har vært særlig framgangsrike i Europas østligste land. Velgerne har vært mottakelige for løfter om en egen, stolt nasjonal modell som skiller seg fra de idealmodellene som fremmes av internasjonale organisasjoner og konvensjoner.

Dette – som kan oppsummeres som en avvisning av «Vesten» – er nok likevel ikke noe som kan forklares bare ved å peke på de post-kommunistiske erfaringene. Røttene er dypere enn som så, og går langt tilbake både i polsk og russisk konservatisme, noe som bidrar til resonansbunnen i dag. Striden mellom de slavofile og zapadnikene (vestliggjørerne) i Russland på 1800-tallet er ett eksempel (Krag 1990). Rivaliseringen mellom Roman Dmowskis polonosentriske og Józef Piłsudskis europeisk orienterte ideer om Polen fram mot gjenopprettelsen av den polske staten i 1918 er et annet (Holm-Hansen 2013:325-327). Også mens Russland og Polen var kommunistiske diktaturer gjorde lignende spenninger seg gjeldende innad i regimene.

Det kan være hårfine nyanser mellom høyrepopulisme og nasjonalkonservatisme, men begge inngår i de partiene og bevegelsene som har fått politisk flertall i land som Polen og Russland. Populismen er blitt kalt en «thin-centred ideology» som kleber seg opp mot «vertsideologier» (Mudde 2004, Mudde og Kaltwasser 2018). Høyrepopulismen er i så fall klistret til nasjonalkonservatismen, som er i ferd med å etablere seg som en tankeretning utstyrt med egne tenketanker og skribenter. Mest framtrædende her er kanskje Yoram Hazony, forfatter av *The Virtue of Nationalism* (2018). Hazony nedtoner Opplysningstidens ideal om individet som bærer av rettigheter til fordel for det kommunitaristiske idealet om individets tilknytning til organiske fellesskap som familien, trosretningen og nasjonen. Feminisme er i dette perspektivet individualisme i sin mest ytterliggående form. Nasjonene skal dyrke sine særegne tradisjoner og ikke tvinges av det internasjonale samfunnet til å legge seg under et felles regime. Problemene er, basert på dette synet, ikke globale og trenger derfor ikke globale løsninger. Det finnes ikke globale, allmenne standarder.

Disse ideene deles av høyrepopulistene, som i tillegg vektlegger den direkte forbindelsen mellom folk og de politiske lederne. Den tyske statsviteren Jan-Werner Müller (2016:31ff) peker på populistenes idé om at det finnes et «sant folk» stilt opp mot de «umoralske, korrupte og parasittære elitene». Disse elitene er kosmopolitiske, mer forpliktet av internasjonale trender og avtaler enn av hva som gjelder som rett og riktig i «det sanne folket». Her er

familieinstitusjonen sentral. For folket er den naturlig, for elitene noe det kan stilles spørsmål ved. De nasjonalkonservative ser på familien som arnestedet for sosial stabilitet og utvikling av identitet og nasjonal tradisjon. De nasjonalkonservative ser altså rettighetskampen for kvinner (og barn) som en brekkstang for å undergrave familien og gjennom det, nasjonal identitet. Både Polens romersk-katolske kirke og den russisk ortodokse kirken gir referansepunkter for disse standpunktene.

Synspunktene er understøttet av de mange konservative sivilsamfunnsorganisasjonene som skjøt fart som reaksjon på den progressive Beijing-plattformen for kvinners rettigheter og likestilling fra FNs kvinnekongress i 1995. Imke Schmincke (2019) peker på hvordan «anti-gender»-bevegelsen er en sentral bestanddel i den høyrepopulistiske frammarsjen. Denne «anti-gender»-bevegelsen består av godt koordinerte, internasjonale kampanjer med demonstrasjoner, petisjoner og symposier. Kjernefamilien framstilles som en «antropologisk konstant», den skal forstås som et «avstammingsfelleskap» og dermed en garanti for etnisk-kulturell kontinuitet. Det skal skapes en motdiskurs mot «gender-ideologien», forstått som alle forsøk på å stille spørsmål ved om det finnes en naturlig «kjønnsorden» (Corredor 2019).

Disse grupperingene har lyktes med å skape det Mouffe og Laclau (1985:113, 144) pekte på som en «ekvivalenskjede», kombinasjonen av krav og grupper som utgjør én spesifikk bevegelse. I den «anti-genderistiske» mobiliseringen mot strengere tiltak for å beskytte ofre for vold i nære relasjoner, kombineres anti-individualisme, tradisjonisme, etno-nasjonalisme og anti-feminisme. Korolczuk og Graff (2018) viser til hvordan «gender» og «gender-ideologi» fungerer som tomme signifikanter, altså ord med fleksibel betydning. De forbindes ikke bare med demoralisering, abort og utradisjonelle kjønnsoppfatninger, men også med globale, ny-liberale ideologier. Derfor får den populistiske retorikken også en anti-kolonialistisk anstrøk. Særlig den russiske varianten av anti-genderisme er sterkt geopolitisk preget, men også den polske har sterk brodd mot kulturell innflytelse fra det vestlige Europa. Begrepet «ontologisk sikkerhet» fra studiet av internasjonal politikk kan komme til anvendelse her (Mälksoo 2015; Kinnvall og Mitzen 2020). En stats sikkerhet er ikke bare utfordret av trusler mot dens territorium og politiske institusjoner, men også av normative trusler mot det idégrunnlaget man ønsker at staten skal basere seg på. Rogers Brubaker (2020) peker på høyrepopulistenes appell til kulturell proteksjonisme gjennom retorikk om trusler mot den hjemlige livsverden.

Anti-genderisme binder altså mange grupperinger sammen. Den har blitt sammenlignet med «symbolsk lim» (Kováts 2017; Grzebalska og Pető 2018). Det har lyktes å lage et bilde av et «oss» (Folket) mot «dem» (politisk korrekte, kosmopolitiske og virkelighetsferne eliter). Den når langt ut over det ytre høyre, som heller ikke i alle sine avskygninger er anti-genderistiske.

Mouffe (2008) har påpekt den betydningen følelser og lidenskap har i den populistiske mobiliseringen. I striden om beskyttelse mot vold i nære relasjoner kommer dette til uttrykk i de hyppige referansene til barn i de nasjonalkonservatives diskurs. Der pekes det på at barn har rett til beskyttelse mot «seksualisering» i form av seksualundervisning og undervisning om kjønnsroller, og de som har utøvd vold i nære relasjoner blir gjenstand for medfølelse. Som det vil framgå nedenfor framstiller de nasjonalkonservative overgripere med besøksforbud som ofre. De blir fratatt bevegelsesfrihet (til ofrenes bopel) og retten til å disponere eiendom (det som ofte er deres bolig). Da åpnes det også for at det gjengse bildet av hvem som er offer og hvem som er overgriper blir snudd opp-ned. Korolczuk og Graff (2018) peker på hvordan anti-genderistene framstiller familieinstitusjonen og religiøst konservative som ofre. Som Clifford Bob (2019) peker på er rettighetskamp ikke bare defensiv, men kan også inngå i en offensiv strategi for å sikre seg makt. Den blir «rettighetsliggjort» politikk.

I det følgende blir den nasjonalkonservative mobiliseringen rundt lovgivingen om vold i nære relasjoner i Russland og Polen analysert og kontrastert med tilsvarende mobilisering på kosmopolitisk-liberalt hold.

Kontroversen rundt familievold i Russland

Omfanget av vold i nære relasjoner er ikke fastslått i noen autoritativ statistikk i Russland. Det som finnes av statistikk er fragmentarisk og mangelfull. I den siste rapporten fra Russland til FNs kvinnekommisjon (CEDAW-komiteen), opplyses det at det i 2018 var 1 800 registrerte kvinnelige ofre for legemsbeskadigelse i hjemmet etter paragraf 116 i den russiske straffeloven (CEDAW 2019a). Tallet var basert på registrerte anmeldelser, og viste en klar nedgang fra tidligere registreringer. Kvinne- og menneskerettighetsorganisasjoner i Russland påpekte at denne nedgangen sannsynligvis skyldtes den omstridte lovendringen i 2017 da legemsbeskadigelse i hjemmet, og som ikke blir gjentatt innen et år, ikke lenger var å regne som en kriminell handling. Noen hevdet også at denne lovendringen nettopp var motivert av å pynte på statistikken. Russland hadde nemlig ennå til gode å oppfylle alle kravene fra FN om oppfyllelse av Kvinnekonvensjonen.

En undersøkelse fra meningsmålingsinstituttet VTsIOM gir en pekepinn på omfanget. De publiserte en undersøkelse i 2020 som viser at 40 prosent av de spurte kjente til konkrete tilfeller av vold i hjemmet (VTsIOM 2020). Levada-instituttet fant at 28 prosent av de spurte, hver tredje kvinne og hver femte mann, kjente til konkrete tilfeller av vold i nære relasjoner (Levada 2020).

Russland har ratifisert FNs kvinnekonvensjon, men har problemer med å rapportere på etterfølgelsen av konvensjonens anbefalinger. Slike rapporter skal avgis hvert fjerde år. Russisk lovgivning mangler for eksempel definisjoner av familievold. CEDAW-komiteen er det internasjonale ekspertorganet som overvåker medlemslandenes overholdelse av FNs kvinnekonvensjon. Komiteen anbefaler at Russland kriminaliserer vold i nære relasjoner, innfører besøksforbud for overgripere, ratifiserer Istanbul-konvensjonen, sikrer ofrene tilgang til rettergang samt gratis juridisk og psykologisk assistanse, informerer politiet og rettsvesenet om anti-diskrimineringsbestemmelsene i FNs kvinnekonvensjon, samt gjennomfører tiltak for å bekjempe kjønnsstereotyper som kan føre til familievold (CEDAW 2015).

I 2019 fastslo komiteen at Russland hadde brutt konvensjonen ved ikke å gi en kvinne – Sjema Timagova – i den russiske delstaten Tsjetsjenia medhold i at hun hadde vært utsatt for mordforsøk fra mannen (CEDAW 2019b). I dommen fra Høyesterett i Tsjetsjenia het det at Timagova selv hadde framprovosert volden. Dette er første gang CEDAW-komiteen dømmer Russland. Forholdene i Nord-Kaukasus, der Tsjetsjenia ligger, skiller seg vesentlig fra andre deler av Russland. Barn blir tatt fra mødrene ved skilsmisse, det forekommer tvangsekteskap og æresdrap. Likevel er vedtaket fra CEDAW-komiteen av stor betydning ettersom det dreier seg om landets evne til å sikre medborgernes rettigheter. Det særegne styresettet i delrepublikken er godkjent av sentralmyndighetene for å hindre voldelig separatisme.

Russland er medlem av Europarådet. Av Europarådets 47 medlemsland er det bare Russland og Aserbajdsjan som ikke har undertegnet Istanbul-konvensjonen. I 2019 dømte Den europeiske menneskerettighetsdomstolen Russland for første gang i en sak om vold i nære relasjoner (ECHR 2019). Det dreide seg om Valérija Volódina, som henvendte seg til politiet i 2016 og ba om beskyttelse mot en eks-kjæreste som slo henne og forfulgte henne. Menneskerettighetsdomstolen viste til brudd på menneskerettighetskonvensjonens artikler 3 og 14,

og påla russiske myndigheter å betale Volodina 20 000 euro pluss 6 000 euro i saksomkostninger.

Striden rundt vold mot kvinner i Russland tilspisset seg i februar 2017 da den nevnte lovendringen om «legemsfornærmelse mot nærstående personer», det vil si medlemmer av samme husholdning, ble endret. Dersom volden ikke førte til sykehusinnleggelse, brudd eller hjernerystelse, var den heretter ikke å regne som kriminalitet, men som et administrativt lovbrudd. Straffen er bot på mellom fem og 30 000 rubler, som rammer familiens samlede økonomi og ikke bare overgriperen. Alternativt er straffen opptil 15 dagers fengseling eller 120 timer pålagt arbeid. Dersom samme voldsutøver gjentar handlingen innen ett år, blir den regnet som kriminell og straffeforfulgt.

Bak lovforslaget stod Jeléna Mizúlina, som da var leder for Statsdumaens familie, kvinne- og barnekomité. Mizúlina regnes som en av lederskikkelsene for den livsstilskonservative fløyen i russisk politikk, og var forslagsstiller for den mye omtalte lovendringen fra 2013 som forbyr «propaganda for ikke-tradisjonelle seksuelle forhold» overfor mindreårige.

Siden lovendringen trådte i kraft i 2017 har det vært en rekke saker med brei dekning i massemediene og sosiale medier om tilfeller av familievold som har ført til tap av liv. Dette har gitt tilhengerne av å re-kriminalisere familievold vind i seilene. Kritikerne peker særlig på at det mangler lovhjemler for besøksforbud og at det ikke er noe system for å fastslå risikoen for annen gangs voldsbruk (i løpet av ett år).

Høsten 2019 ble et lovforslag utarbeidet i Føderasjonsrådet, som er det øverste kammeret i den russiske nasjonalforsamlingen. Forslaget i sin opprinnelige form ville ha gjort også første gangs legemsbeskadigelse i hjemmet til en kriminell handling. Dette kom som en følge av oppslagene i massemediene og sivilsamfunnsaktivisme, men også fordi det blant toppolitikere i Russland er folk som støtter kvinners individuelle rettigheter. Hensynet til FNs kvinnekonvensjon spilte også inn.

Blant de som utarbeidet det første lovforslaget, var det flere kjente feminister og endringene var klart i retning av sterkere beskyttelse for ofrene, men da Føderasjonsrådet offentliggjorde lovforslaget, hadde mye av ordlyden blitt endret. Det opprinnelige forslaget til lovendring hadde som uttrykt formål å beskytte ofrene, men dette ble endret i den endelige forslagsteksten til å bevare familien. Vekten er lagt på forebygging og på tiltak for å hjelpe offer og overgriper til å forsone seg uten at politi og rettsvesen griper inn med straffereaksjoner. Maksimumsperioden et besøksforbud skulle gjelde, ble kraftig redusert i det nye forslaget. Det hører med at den gamle loven fra 2017 helt manglet bestemmelser om besøksforbud. Påbudet om at kommunen skal stille bolig til disposisjon for voldsutsatte kvinner, ble fjernet. Det samme gjaldt minimumsavstanden på femti meter som overgriperen skal holde seg unna ofrene.

Lovforslaget er fortsatt til behandling og til gjenstand for kritikk både fra nasjonalkonservativt og liberalt hold. Forslaget ble lagt ut på høring og det kom inn over 11 000 tilbakemeldinger. Arbeidet med loven skal fortsette når Covid-19-pandemien er over.

Lovendringen i 2017 og lovforslaget fra 2019 førte til en oppblussing av den underliggende konflikten i russisk politikk som går mellom livsstilskonservative og livsstilsliberale. Debatten hardner til hver gang spørsmål om kvinners rettigheter blir aktuelle. Det samme gjelder barn og unges rettigheter. Ikke bare FNs kvinnekonvensjon, men også Konvensjonen om barns rettigheter, er kontroversielle.

Den konservative fløyen ser rettighetene som er nedfelt i konvensjonene som undergraving av fellesskapene individene skal inngå i, ved at den hierarkiske strukturen i familien blir undergravet (Höjdestrand 2016; Holm-Hansen 2018). De nasjonalkonservative argumenterer konspirasjonsteoretisk med at «Vesten» har en plan for å undergrave Russland ved å opp-

fordre til brudd med tradisjonelle, russiske tradisjoner og organiske bånd mellom russerne. Individuelle rettigheter blir gjort til en del av den geo-politiske rivaliseringene mellom Russland og Vesten. Vesten er da mer en samlebetegnelse på liberale strømninger enn en faktisk geografisk benevnelse. Livsstilskonservativ politikk står jo sterkt også i en god del vestlige land. Det gjelder ikke minst i den engelsk-språklige verden, men også i land som Frankrike og Tyskland der anti-genderistiske initiativer som *Manif pour tous* og *Demo für alle* har fått stor oppslutning (Raison du Cleuziou 2017; Schmincke 2019).

Sentralt på den nasjonalkonservative siden står den russisk-ortodokse kirken med patriark Kirill i spissen. Han har tatt kraftig til orde mot Istanbul-konvensjonen. Han har ytret at dokumentet

erklærer at innblanding i familielivet fra samfunnets organisasjoner er universalmiddelet mot de ulykkene innad i familiene som blant annet kan følge av vold mot kvinner. Vi er kategorisk mot dette. Staten kan selvsagt ikke tillate vold, men den kan ikke under skinn av å føre kamp mot volden blande seg inn i det helligste av det helligste i menneskets privatliv – familieforholdene (RPTs 2018).

En rekke aktive og sterke sivilsamfunnsorganisasjoner støtter kirkens syn. En av de viktigste er organisasjonen Den all-russiske foreldremotstanden. Den ble opprettet i 2012 i protest mot tiltak for å sikre mindreårige rettigheter i tråd med FNs barnekonvensjon. Tiltakene gikk under samlebetegnelsen «*juvenal'naija justitsija*», som direkte oversatt betyr barne- og ungdomsjustis. Begrepet omfatter da også egne domstollignende organer for saker som dreier seg om mindreåriges rettigheter. I tillegg brukes begrepene om lover og mekanismer som sikrer disse rettighetene. Motstanderne viste til at dette var et angrep på russisk mentalitet, åndelighet og familieverdier. Støttespillerne i kirken og på den konservative siden i russisk politikk er de samme som for eksempel tar til orde mot Istanbul-konvensjonen. Den all-russiske foreldremotstanden er en sentral aktør i debatten om vold i nære relasjoner. Denne grupperingen var en drivende kraft bak et åpent brev om vold i nære relasjoner, som ble publisert i oktober 2019 (Regnum 2019a). I alt 181 organisasjoner undertegnet brevet som var stilet til president Putin. Blant undertegnerne er det en overvekt av grupper med tett tilknytning til den ortodokse kirken og grupper som driver med patriotisk-militær oppfostring av unge.

Brevet tar utgangspunkt i det første utkastet til endring i loven om legemsfornærmelse mot nærstående personer, og åpner med å vise til den store oppmerksomheten vold mot kvinner har fått i massemediene («nesten daglige medieoppslag med absolutt utroverdig informasjon»). Besøksforbud omtales som «forbud mot at familiemedlemmer har omgang med hverandre og mot at man får adgang til eget hjem etter å ha blitt ilagt besøksforbud på grunnlag av noen 'fakta' om at vold i hjemmet skal ha funnet sted». Videre heter det at lovutkastet «genererer radikal anti-familieideologi i form av feminisme og såkalt 'gender-ideologi' og blir et instrument for gjennomgripende og tvangsmessig endring av selve grunnlaget for det russiske samfunnet og tilintetgjøring av våre familie- og moralverdier». På samme måte som «*juvenal'naia justitsija*» ble en samlebetegnelse for alt som dreier seg om barns individuelle rettigheter, er «*gendernaia ideologija*» en samlebetegnelse for alt som har å gjøre med likestilling mellom kjønnene. Den er ifølge brevet et angrep på Russland, det er «i motstrid med Russlands strategi for nasjonal sikkerhet» fordi det vil føre til at verdier blir undergravd og samfunnet destabilisert.

Lovutkastet hevdes å basere seg på Istanbul-konvensjonen, som ifølge organisasjonene som undertegnet brevet, diskriminerer mannen fordi den legger til grunn at familievold utøves av menn. Dessuten tar Istanbul-konvensjonen sikte på å bryte ned kjønnsstereoty-

pier, mens brevskriverne viser til kjønnes «ulike natur og sosiale roller». Det vises også til at hos motparten – de 70 organisasjonene som støttet det opprinnelige lovutkastet – er det ikke én organisasjon som har som formål å støtte opp under den tradisjonelle familien.

Selv om det har vært en tydelig nasjonalkonservativ vending i russisk politikk de siste årene, gjør den kosmopolitisk-liberale retningen seg også gjeldende i debatten. Dette gjelder ikke minst når temaet er vold i nære relasjoner.

Beskyldninger om at den liberale siden i debatten om familievold undergraver Russland, er utbredt. De kom blant annet til uttrykk på et møte om temaet i Samfunnskammeret høsten 2019 (Regnum 2019b). Samfunnskammeret er et langt på vei myndighetsstyrt organ for konsultasjoner mellom sivilsamfunnsorganisasjoner, eksperter og myndighetene. På møtet ble det minnet om at noen av sivilsamfunnsorganisasjonene som støttet lovforslaget, er registrert som «utenlandske agenter» og deltar på internasjonale møter arrangert av utenlandske makter.

Mens den konservative siden har kunnet spille på den patriotiske bølgen etter den russiske annekteringen av Krimhalvøya i 2014, har den liberale siden appellert til mange russeres bekymring for hverdagsvold, ikke minst den som foregår innen hjemmets fire vegger. Hyppige og detaljerte medieoppslag om kvinner som er drept av nærstående personer, har satt temaet på dagsorden over flere år. Ulike aksjoner på sosiale medier har blitt gjennomført og har engasjert mange. Sommeren 2019 ble det for eksempel gjennomført en kampanje på Instagram med emneknaggen #ЯНеХотелаУмирать (#JegVilleIkkeDø). Tilsvarende hadde man hatt året før med kampanjen #этогопОВОДУбить (#Deteringengrunntilådrepe) etter at en 19-årig student hadde blitt drept av kjæresten. Kampanjen besto i at folk la ut bilder av seg selv i undertøyet. En annen aksjon gikk ut på å legge ut bilder av seg selv med sminke som gjorde at man så forslått ut.

Sommeren 2020 var mange bekymret for at de strenge karantenebestemmelsene i de russiske byene under korona-pandemien førte til økt familievold. Ombudet for menneskerettigheter anslo at tilfellene var to og en halv gang flere enn før virusutbruddet. En tv-stjerne spurte i ett av programmene sine: «Og hva har du selv gjort for at mannen din ikke skal slå?». Dette vakte sterke negative reaksjoner hos mange tv-seere. Bladet Glamour fratok henne tittelen som «Årets kvinne» og både selskapene Procter & Gamble og Pepsi brøt samarbeidskontraktene de hadde med henne om å opptre i reklamekampanjer. Markedsaktørenes reaksjoner tyder på at kvinnefiendtlighet ikke selger i Russland. Også tall fra Levada-senteret kan tyde på at opinionen er på voldsofrene side. En undersøkelse fra 2020 viser at bare 15 prosent mener det russiske lovverket beskytter ofrene godt nok (Levada 2020).

Den kanskje mest profilerte talspersonen for strengere lovgiving rundt vold i nære relasjoner er kvinnerettsaktivisten og juristen Aljóna Popóva. Hun deltok i arbeidet med å utarbeide det første forslaget til lovendring i 2019, og reagerte sterkt på det nedtonede endelige utkastet, der det var lagt stor vekt på at partene skulle hjelpes til forsoning etter at vold hadde blitt utøvd: «Forsoning betyr at man sier til offeret: ‘Tullehøne, du har skylda selv. Hva med barna, familien? Forson deg med Vassilij-gutten, og det fortere enn svint’. Og Vassilij føler at han har hele statsmakten i ryggen» (Novaja gazeta 2019).

Det hører også med til bildet at striden om lovgivningen rundt vold i nære relasjoner, ikke plasserer myndighetene entydig på den nasjonalkonservative siden. Putins regime er basert på en brei maktbase, der ulike retninger inngår. Regjeringspartiet Forent Russland kalles gjerne bare Maktens Parti og fungerer primært som en koordineringsmekanisme for ulike deler av den politiske eliten, og Putin balanserer dem mot hverandre. Ett av flere skiller, men kanskje det viktigste, går mellom en sikkerhets-militær blokk og en økonomisk-finansiell blokk, der den førstnevnte er skeptisk til utlandet og den andre søker samarbeid. Rivaliserin-

gen mellom konservativ-nasjonale og liberal-kosmopolitiske strømninger følger langt på vei dette skillet. Det betyr at det også innad i regimet finnes støttespillere for de som vil underlegge seg og følge internasjonale konvensjoner og avtaler.

Oksána Púsjkina er en av dem. Hun er en profilert politiker i Forent Russland og er nestleder i nasjonalforsamlingen Statsdumaens familie-, kvinne- og barnekomité. Púsjkina støtter arbeidet for bedre beskyttelse av kvinnene, og arbeider aktivt mot vold i nære relasjoner og mot seksuell trakassering. Hun har også lagt seg ut med de konservative i spørsmål om barns individuelle rettigheter. Hun var en av de som jobbet fram det opprinnelige, og seinere modererte, forslaget om å re-kriminalisere familievold høsten 2019.

Alt i alt viser dragkampen rundt lovgivningen om vold i nære relasjoner at den nasjonal-konservative dominansen i russisk politikk ikke er total. Som det framgår av gjennomgangen av debatten i Russland, evner den kosmopolitiske siden å etablere en effektiv motdiskurs der den røde tråden er voldsorfrenes rettigheter.

Kontroversen rundt familievold i Polen

Blått kort (Niebieska karta) er en ordning som ble innført på slutten av 1990-tallet og er utarbeidet av politiet og organet for alkoholismebehandling. Det er et dokument der informasjon om konkret vold i nære relasjoner samles og fungerer som startpunktet for etterforskning. Det utarbeides ikke av ofrene selv, men av instanser som har vært vitne til eller har fått kjennskap til volden, som politiet og velferdstjenestene. Politiets statistikk for 2019 tilsier at det er 88 000 ofre for familievold i Polen (Policja 2020). Disse tallene baserer seg på registreringene av tilfeller der Blått kort-proseduren er igangsatt av politiet alene og ikke for eksempel av velferdstjenestene. NGO'en Centrum Praw Kobiet (Kvinnerettighetscenteret) anslår tallet på kvinnelige ofre for vold i nære relasjoner til rundt 800 000 årlig. De anslår at 4-500 kvinner blir drept som følge av voldshandlinger i hjemmet årlig (Gazeta 2019).

En undersøkelse fra meningsmålingsinstituttet CBOS viste at 22 prosent av de spurte kjente til konkrete tilfeller av vold mot kvinner i hjemmet. I 2002 var det tilsvarende tallet 38 prosent. Årene imellom viser en gradvis nedgang. Litt flere kvinner enn menn svarte at de kjenner til tilfeller av vold (CBOS 2019).

Polen undertegnet Istanbul-konvensjonen i 2012 og ratifiserte den i 2015 rett før de nasjonalkonservative vant valgene til nasjonalforsamling og presidentembetet. Landet undertegnet og ratifiserte FNs kvinnekonvensjon i 1980. Som EU-medlem er Polen også underlagt direktiv 2012/29/EU om minimumsstandarder for ofre for kriminalitet.

I sin siste vurderingsrapport om Polen uttrykte CEDAW-komiteen bekymring for den polske katolske kirkens kampanje mot «gender-ideologi» og anbefaler at polske myndigheter motsetter seg «forsøkene fra enkelte aktører, blant dem kirken, på å svekke likestillingspolitikken» (CEDAW 2014). Komiteen peker også på at polsk lovgivning om vold i nære relasjoner ikke alltid er i samsvar med kvinnekonvensjonen. Rapporten er fra 2014, ett år før de nasjonalkonservative kom til makten.

Siden 2015 har Polen vært styrt av partiet PiS i en koalisjon med to, små likesinnede partier. Familieverdier har stått sentralt i denne perioden. Dette har gitt seg uttrykk i velferdsordninger som har kommet mange vanlige familier til gode, blant annet en betydelig økning i barnetrygden. Det har også blitt innført en ordning med obligatorisk familiekonsekvensutredninger av lover og lovendringer, men ved siden av velferdstiltakene har PiS-regjeringen også ført en kulturkamp for den tradisjonelle familien og mot «gender-ideologi».

I desember 2018 la den nasjonalkonservative regjeringen fram et forslag til endring av loven om vold i nære relasjoner. Forslaget innebar flere skritt bort fra forpliktelsene i Istan-

bul-konvensjonen. Blant annet skulle vold i nære relasjoner ikke lenger være å betrakte som vold i henhold til loven, altså parallelt til tilsvarende lovendringsforslag i Russland. Begrepet «familievold» ble foreslått endret til «vold i hjemmet». Blått Kort-prosedyren skulle ikke lenger kunne iverksettes uten offerets samtykke. Voldsutøveren skulle få tilgang til dokumentene i saken. Lovforslaget førte til en omfattende debatt og mobilisering av grupper som forsvarte voldsopofrenes rettigheter.

I april 2020 ble loven vedtatt i nasjonalforsamlingen Sejm, men i en langt mindre konservativ versjon enn forslaget til lovendring la opp til. Bare representantene for et lite parti til høyre for regjeringen stemte mot. Den nye loven gir anledning til å ilegge overgriperen besøksforbud. Dette er et krav som Ombudet for menneskerettigheter og kvinneorganisasjoner har stilt i mange år, og det er i tråd med Istanbul-konvensjonen. Regjeringen argumenterer da også med at denne loven viser at den setter konkret handling til fordel for ofrene foran etterlevelse av det de omtaler som ideologiske krav som er nedfelt i Istanbul-konvensjonen.

PiS-regjeringen har hatt den katolske kirken i ryggen. Den katolske kirken i Polen er langt mer konservativ og engasjerer seg tydeligere som politisk aktør i Polen, sammenlignet med de fleste andre europeiske land. Likevel har Vatikanet helt siden kvinnekongressen i Beijing i 1995 brukt uttrykk som «gender-feminister» og «gender-dagsorden» i sine dokumenter. Ideen om at kvinnen er underordnet mannen er blitt erstattet med at mann og kvinne er komplementære. De utfyller hverandre gjennom sin forskjellighet (Corredor 2019).

Vise-justisministeren, Marcin Romanowski, har tatt til orde for å trekke Polen ut av Istanbul-konvensjonen fordi snakket om vold i nære relasjoner, ifølge ham, er «gender-vrøvl, ny-marxistisk propaganda som setter vår verdverden på hodet». Han hevder videre at konvensjonen framstiller religion som en årsak til denne typen vold, og konkluderer med: «Utenlandsk opinion interesserer oss ikke. For oss er grunnsteinen den suverene nasjonalstaten» (Oko.Press 2020). Han plasserer dermed konvensjonen i den nasjonalkonservative ekvivalenskjeden. Romanowski tilhører én av PiS' to koalisjonspartnere, det hakket mer konservative Solidarna Polska, og Justisministeriet rykket ut og sa at utsagnet stod for vise-ministerens og hans partis regning, som også er justisministerens parti. Likevel la de til at Istanbul-konvensjonen «i sitt ideologiske grunnlag er de feministiske bevegelsenes manifest og har en marxistisk og venstreorientert karakter som peker på gale årsaker til volden» (TokFM 2020). Disse årsakene ligger heller, påpekte ministeriet, i rusmisbruk og spillavhengighet. Karakteristisk er også Romanowskis henvisning til barn som ofre for gender-ideologien i Istanbul-konvensjonen: «Metoden for å bekjempe vold er ikke å lære unge gutter at de kan bruke kjoler og leke med dukker», og «Istanbulkonvensjonen pålegger demoralisering av barn» (Diduszko-Zyglewska 2020).

Det hører med til bildet av situasjonen i Polen at det dominerende nasjonalkonservative regjeringspartiet PiS er bredt sammensatt og omfatter ulike politiske sjatteringer av nasjonalkonservatisme. Et utslag av dette viste seg i april 2020. Da sendte statsminister Mateusz Morawiecki forslaget fra regjeringspartner Solidarna Polska om å trekke landet ut av Istanbul-konvensjonen, til Grunnlovsdomstolen. Ved å sende saken til Grunnlovsdomstolen kan konvensjonsmotstandernes argument om at den er i strid med Grunnloven, bli prøvet. Statsministeren inntok her en forsonlig holdning overfor de som ønsker at Polen fortsetter å være tilsluttet konvensjonen. Han viste til deres argument om det kan svekke, som han sa, «arsenalet av virkemidler» om man trekker seg ut. Samtidig viste han stor forståelse for de som er skeptiske til konvensjonens ideologiske grunnlag (PAP 2020).

De nasjonalkonservative partiene i Polen har et sterkt sivilsamfunn i ryggen. En av de viktigste aktørene er tenketanken Ordo Iuris. Denne gruppa engasjerer seg på et bredt felt

som har med familjepolitikk å gjøre og har blant annet vært en drivkraft i den internasjonale kritikken av det norske barnevernet. Det var Ordo Iuris som stod bak forslaget om å stramme inn abortloven slik at bare fare for mors liv skulle være gyldig grunn. Tenketanken er i dag en av hovedaktørene bak kampanjen for å trekke Polen ut av Istanbul-konvensjonen gjennom medborgerinitiativet «Ja til familien, nei til gender». Ankepunktene er at konvensjonen bryter med foreldrenes autonomi og rett til å oppdra egne barn, samt at den utfordrer kjønnsroller som er etablert i samfunnet.

Ordo Iuris arbeider for en «motkonvensjon», som skal være en Konvensjon for familiens rettigheter. Den skal slå fast at inngrep i familien, som plassering av barn utenfor hjemmet og illeggelse av besøksforbud for voldsovergripere, bare skal kunne skje unntaksvis.

Polen har de seinere årene hatt en omfattende mobilisering mot regjeringenes konservative kvinnepolitikk. Denne har særlig dreid seg om den den sterkt restriktive abortloven, som CEDAW-komiteen har anbefalt liberalisert. Loven tillater abort bare ved voldtekt, om morens liv og helse er i fare eller fosteret er alvorlig skadd. I 2016 tok PiS-regjeringen tvert om initiativet til en innstramning, der bare fare for morens liv skulle gjelde som grunnlag for framprovosert abort. Dette førte til den såkalte Svarte protesten i 2016, der kvinner og menn kledte seg i svart og gikk ut og protesterte over hele landet. Innstrammingsforslaget ble nedstemt i nasjonalforsamlingen.

En meningsmåling for avisen Rzeczpospolita (2020) viser at bare 15 prosent av de spurte ønsker å trekke Polen ut av Istanbul-konvensjonen. I undersøkelsen fra CBOS svarte 64 prosent i 2019 at vold mot partner aldri er berettiget. 47 prosent var for å innføre strengere regler for å beskytte kvinnene, noe som er den kosmopolitisk-liberale posisjonen, mens 36 prosent ville at det gjeldende regelverket ble brukt mer effektivt, slik de nasjonalkonservative tar til orde for (CBOS 2019). Forsvaret for ofrene for vold i nære relasjoner foregår derfor i en setting der de nasjonalkonservative ikke har en unison folkemening i ryggen.

Det hører også med til bildet at ikke alle aktive katolikker i Polen står på kirkehierarkiets side i spørsmålet om vold i nære relasjoner. Przemysław Wilczyński (2020) i den intellektuelle katolske ukeavisa Tygodnik Powszechny skriver for eksempel at det ikke er «tradisjon og kultur som slår kvinner. Det er det aggressive folk som gjør. Men i noen kulturer føler han seg mer selvsikker, og den som blir slått mer hjelpeløs. Det er grunnen til at Istanbul-konvensjonen har en viktig symbolsk dimensjon i Polen.»

På lignende måte som i Russland blir de nasjonalkonservative i Polen effektivt utfordret av de liberal-konservative i debatten om vold i nære relasjoner. Selv om temaet blir brukt aktivt som ledd i den nasjonalkonservative ekvivalenskjeden, går myndighetene forsiktig fram i den konkrete politikktutforming og gir konsesjoner til den liberale siden.

Avsluttende diskusjon

Artikkelen stiller spørsmålet om hvor langt den nasjonalkonservative siden kan gå i å bruke vold i nære relasjoner som ledd i sin fortelling om trusler mot nasjonen. Analysen av dragkampen mellom en nasjonalkonservativ og en kosmopolitisk-liberal side i Russland og Polen viser at det på nasjonalkonservativ side finnes sentrale aktører som retorisk viser liten tilbakeholdenhet i så måte. I begge landene blir temaet sømløst satt inn i en diskursiv ekvivalenskjede der «genderisme» framstilles som en trussel mot nasjonal egenart og selvråderett. Den dreier seg om nasjonens ontologiske sikkerhet, som igjen baserer seg på de organiske fellesskapenes uantastelighet.

Samtidig viser analysen at den nasjonalkonservative siden ikke opptrer enhetlig i praktisk politikk. Det viser seg tydelig i de to landenes revidering av lovgivningen om vold i nære

relasjoner. Det første forslaget til revidering av loven i Russland ville gitt voldsofrene betydelig beskyttelse. Selv om det endelige forslaget var utvannet, er det fremdeles profilerte talspersoner for ofrene også på regjeringssiden. I Polen, der lovendringen er vedtatt, endte det med økte individuelle rettigheter for ofrene og den nasjonalkonservative statsministeren har inntatt en mellomposisjon i spørsmålet om å trekke seg ut av Istanbul-konvensjonen.

En av grunnene til at de nasjonalkonservative makthaverne ikke løper linen helt ut, kan ligge i at de nasjonalkonservative regimene i de to landene er temmelig bredt sammensatt. Slik får de moderat nasjonalkonservative et visst spillerom. Særlig kan dette gjelde når det åpenbarer seg svake ledd i den nasjonalkonservative ekvivalenskjeden. I tilfellet med vold i nære relasjoner så vi at de nasjonalkonservative ikke lyktes med å koble temaet til «genderisme», men ble effektivt utfordret av den kosmopolitisk-liberale sidens diskurs om individuelle rettigheter sikret gjennom lov og internasjonale avtaler.

Her ligger det som kan være hovedårsaken til den nasjonalkonservative forsiktigheten i spørsmålet om vold i nære relasjoner. Selv om det russiske, og langt på vei også det polske, regimet viser autoritære trekk, frykter de å få et flertall av folket mot seg i viktige saker. Og da kan de ikke basere seg på det nasjonalkonservative og høyre-populistiske begrepet om et «sant folk» som per definisjon ønsker kulturell proteksjonisme og helligholdelsen av organiske fellesskap. De må forholde seg til det faktisk eksisterende folket.

Vold i nære relasjoner er en sak som angår folk flest. Mange har egne erfaringer med dette, slik meningsmålinger viser. De nasjonalkonservative får dermed problemer med sitt vanlige argument om at de kosmopolitisk-liberale driver import av livsfjerne og fremmedartede ideer utenfra. Vold i nære relasjoner er rett og slett et folkelig tema og en utbredt bekymring.

Svaret på spørsmålet om hvor langt de nasjonalkonservative vil gå i å bruke vold i nære relasjoner i sin større fortelling, ser ut til å være at de vil gjøre det så langt det er oppportunt med hensyn til oppslutningen. Når den kosmopolitisk-liberale siden lykkes med å koble sine saker til hverdagsproblemer folk flest kjenner seg igjen i, viser det russiske og polske eksempelet at de nasjonalkonservative viser kompromissvilje og gir spillerom til sine mer moderate talsfolk.

Litteratur

- Bob, Clifford 2019. *Rights as weapons: Instruments of conflict, tools of power*. Princeton: Princeton University Press.
- Brubaker, Rogers 2020. «Hvorfor populisme?», *Agora* (1-2): 11-32.
- CBOS 2019. *Przemoc i konflikty w domu*, Kommunikat z badań, No 48. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_048_19.PDF. (Lastet ned 6.10.2020.)
- CEDAW 2014. *Concluding observations on the combined seventh and eighth periodic reports of Poland*. <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPPRiCAqhKb7yhss1YTn0qfX85YJz37paIgUDMqiQVDHTiC1dPPlqL%2BtP03rJuzPkCAhCaOGs6XiC6Qi8FIpDor8zstA3lnJkCCxEfD9DZgTJEpSwmUD%2FSVrhYnSZYThBoriTC%2F7z3pNkBug%3D%3D>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- CEDAW 2015. *Concluding observations on the eighth periodic report of the Russian Federation*. https://www.hr-dp.org/files/2016/08/04/Committee_on_the_Elimination_of_Discrimination_against_Women_Concluding_Observations_on_the_Eighth_Periodic_Report_of_the_Russian_Federation.pdf. (Lastet ned 6.10.2020.)
- CEDAW 2019a. *Ninth periodic report submitted by the Russian Federation under article 18 of the Convention*. <https://www.ecoi.net/en/file/local/2026577/N2000565.pdf>. (Lastet ned 6.10.2020.)

- CEDAW 2019b. *Views adopted by the Committee under article 7 (3) of the Optional Protocol, concerning communication No. 65/201.* https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2f72%2fD%2f65%2f2014&Lang=en. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Corredor, Elisabeth S. 2019. «Unpacking ‘gender ideology’ and the Global Right’s Antigender Counter-movement», *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 44 (3): 613-638. <https://doi.org/10.1086/701171>
- Diduszko-Zyglewska, Agata 2020, 30. juli. «Pięć bzdur, które prawica opowiada o konwencji antyprzemocowej», *Krytyka Polityczna*. <https://krytykapolityczna.pl/kraj/konwencja-stambulka-piec-bzdur-prawicy-diduszko-zyglewska/> (Lastet ned 6.10.2020.)
- ECHR 2019. *Case of Volodina v. Russia (Application no. 41261/17)*.
- Gazeta Wyborcza 2019, 9. februar. «Państwo chroni ‘świętą rodzinę’. W Polsce ginie 400-500 kobiet rocznie» <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,24419058,panstwo-chroni-swiate-rodzine-w-polsce-ginie-400-500-kobiet.html> (Lastet ned 6.10.2020.)
- Grzebalska, Weronika og Andrea Petó (2018). «The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland», *Women’s Studies International Forum* 68:164–172. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2017.12.001>
- Hazony, Yoram 2018. *The Virtue of Nationalism*. New York: Basic Books.
- Holm-Hansen, Jørn 2013. «Polen». I: Berntzen, Einar, Knut Heidar og Elisabeth Bakke (red.): *Politikk i Europa: Partier, regjeringsmakt, styreform*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holm-Hansen, Jørn 2018. «Child Welfare Policies: Civil Society Contributions Without Return?». I: Sabine Kropp, Aadne Aasland, Mikkel Berg-Nordlie, Jørn Holm-Hansen and Johannes Schuhmann (red.): *Governance in Russian Regions: A Policy Comparison*. Chapter 6. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Höjdestrand, Tova. 2016. «Social Welfare or Moral Warfare? Popular Resistance Against Children’s Rights and Juvenile Justice in Contemporary Russia», *International Journal of Children’s Rights* 24(4): 826–850. <https://doi.org/10.31235/osf.io/5md7u>
- Kinnvall, Catarina og Jennifer Mitzen 2020. «Anxiety, fear, and ontological security in world politics: thinking with and beyond Giddens», *International Theory* 12 (2): 240–256. <https://doi.org/10.1017/s175297192000010x>
- Korolczuk, Elżbieta og Agnieszka Graff 2018. «Gender as ‘Ebola from Brussels’: The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism», *Journal of Women in Culture and Society* 43 (4): 797-821. <https://doi.org/10.1086/696691>
- Kováts, Eszter 2017. «The Emergence of Powerful Anti-Gender Movements in Europe and the Crisis of Liberal Democracy». I: M. Köttig mfl. (red.): *Gender and Far Right Politics in Europe*. Cham: PalgraveMacmillan.
- Krag, Erik 1990. *Kampen mot Vesten i russisk åndsliv*. Oslo: Universitetsforlaget (opprinnelig utgave 1932).
- Krastev, Ivan og Stephen Holmes 2018. «Explaining Eastern Europe: Imitation and Its Discontents», *Journal of Democracy* 29 (3): 117-128.
- Levada Tsentr 2020, 7. april. «Nasilie nad zjensjtsjinami». <https://www.levada.ru/2020/04/07/nasilie-nad-zhenshinami/>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Mouffe, Chantal and Ernesto Laclau 1985. *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso. 39(4): 541-563.
- Mouffe, Chantal 2008. «Democratic politics and the dynamics of passions». I: Kari Palonen, Tuija Pulkkinen and José Maria Rosales (red.): *The Ashgate research companion to the politics of democratization in Europe: concepts and histories* Aldershot: Ashgate, 89-100.

- Mudde, Cas 2004, «The Populist Zeitgeist», *Government and opposition* 39(4): 541-563.
<https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- Mudde, Cas and Cristóbal R. Rovira Kaltwasser 2018. «Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda», *Comparative Political Studies* 51(13): 1667–1693. <https://doi.org/10.1177/0010414018789490>.
- Müller, Jan-Werner 2016. *Hva er populisme?*. Oksnøen: Heinesens Forlag.
- Mäliksoo, Maria 2015. «Memory must be defended’: Beyond the politics of mnemonical security», *Security Dialogue* 46(3): 221–237. <https://doi.org/10.1177/0967010614552549>
- Novaja gazeta 2019, 30. november. «V nynesjnem vide zakon nerabotsjij». <https://novyagazeta.ru/articles/2019/11/30/82944-v-nyneshnem-vide-zakon-nerabochiy>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Oko.Press 2020, 30. mai. «Ultrakonserwatyci na wojnie z konwencją antyprzemocową. PiS dołącza». <https://oko.press/ultrakonserwatyci-na-wojnie-z-konwencja-antyprzemocowa/>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- PAP 2020, 30. juli. «Premier: Zdecydowałem o skierowaniu do TK wniosku w sprawie konwencji stambulskiej». <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/premier-zdecydowalem-o-skierowaniu-konwencji-stambulskiej-do-trybunalu.html>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Policja 2020. «Statystyka. Przemoc w rodzinie». <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Raison du Cleuziou, Yann 2017. «Le manif pour tous – une mobilisation des catholiques», *Revue française de science politique* 66 (3-4): 562-565.
- Regnum 2019a, 15. oktober. «My protiv prinjatija Zakona profilaktiki domasjnego nasilija». <https://regnum.ru/news/polit/2748248.html>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Regnum 2019b, 14. november. «Zakon o ‘semejno-bytovom nasilii’ – psikhologitsjeskoe nasilie nad Rossiej». <https://regnum.ru/news/society/2777954.html>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- RPTs 2018, 2. mars. «Interv’ju Svjateijsjego Patriarkha Kirilla korrespondentam bolgarskikh SMI». <https://mospat.ru/ru/2018/03/02/news157428/>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Rzeczpospolita 2020, 25. juli. «Sondaż: Wypowiedzenia konwencji stambulskiej chce tylko 15 proc. ankietowanych». <https://www.rp.pl/Polityka/200729715-Sondaz-Wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej-chce-tylko-15-proc-ankietowanych.html>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Schmincke, Imke 2019. «Familienbilder in Diskursen des Rechtspopulismus». I: Nicole Burzan (Hg.): *Komplexe Dynamiken globaler und lokaler Entwicklungen. Verhandlungen des 39. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in Göttingen 2018*.
- TokFM 2020, 14. mai. «Marcin Romanowski o Konwencji Antyprzemocowej «genderowski belkot». Ministerstwo: To nie jest stanowisko polskiego rządu». <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103087,25947136,marcin-romanowski-o-konwencji-antyprzemocowej-genderowski-belkot.html>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Vtsiom 2020. «Khudoj mir – ili dobraja ssora?». <https://infographics.wciom.ru/theme-archive/society/social-problems/most-serious-problems/article/khudoj-mir-ili-dobraja-ssora.html>. (Lastet ned 6.10.2020.)
- Wilczyński, Przemysław 2020, 3. august. «Taka konwencja». *Tygodnik Powszechny*. <https://www.tygodnikpowszechny.pl/taka-konwencja-164406>. (Lastet ned 6.10.2020.)